

Література

1. Народне господарство України у 1993 році: Статистичний щорічник / Міністерство статистики України. — К.: Техніка, 1994. — 494 с.
2. Статистичний щорічник України за 2007 рік / Держкомстат України. — К.: Консультант, 2008. — 571 с.
3. Концепція роздержавлення і приватизації підприємств, землі і житлового фонду // Хрещатик, 1991, 10 грудня.
4. Статистичний щорічник України за 2001 рік / Держкомстат України. — К.: Техніка, 2002. — 644 с.

Стаття надійшла до редакції 09.10.2009 р.

УДК 338.246.025

Я. О. Костенок, асистент,
кафедра макроекономіки та державного управління,
ДВНЗ «КНЕУ імені Вадима Гетьмана»

ІНСТРУМЕНТИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЕНЕРГОЗБЕРЕЖЕННЯ: СВІТОВИЙ ТА УКРАЇНСЬКИЙ ДОСВІД

Стаття присвячена дослідженню економічного механізму та інструментів державного регулювання енергозбереження в розвинутих країнах, що призвело до зменшення енергомісткості промислового виробництва.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: державне регулювання енергозбереження, податкова пільга, амортизація.

Стан економіки будь-яких держав і життєвий рівень населення багато в чому визначаються наявністю запасів паливно-енергетичних ресурсів та ефективністю їх використання. Для держав, економіка яких базується переважно на імпорті енергоресурсів, саме ефективність використання є одним з визначальних чинників виробництва конкурентоздатної продукції. Існуючі темпи збільшення промислового виробництва, зростання цін на енергоресурси, посилення енергозалежності та загострення геополітичних процесів зумовлює більш глибоке вивчення механізму та інструментів реалізації державної політики в сфері енергозбереження та підвищення енергоефективності.

В наукових дослідженнях С. Михайлової [6], О. Суходолі [7], С.В. Єрмілова [2] та ін. розглядаються питання вирішення проблем з реалізації політики енергозбереження та підвищення ефективності функціонування всієї економіки. Особливої уваги на сьогодні потребує визначення інструментів державної політики, які дозволять підвищити енергоефективність у промисловості.

Метою дослідження є визначення інструментів, які дозволили країнам ОЕСР знизити енергомісткість валової доданої вартості промисловості та збільшити обсяги виробництва за незмінних показників споживання енергоресурсів.

Енергетична криза початку 70-х років ХХ століття, яка була спричинена зростанням світових цін на нафту майже в 4 рази, гостро поставила перед суспільством питання енергозбереження та розробки системної енергозберігаючої політики для країн, які значною мірою залежать від імпорту енергоресурсів. За останні 25 років прийняття та реалізація державних програм спрямованих на пропаганду енергозбереження, зміна структури економіки, активізація науково-технічної діяльності призвело до підвищення ефективності використання енергоресурсів на всіх стадіях виробництва. Індустріально-розвинутих країнам вдалось при зростанні валового внутрішнього продукту майже не збільшити рівень використання енергоресурсів,

за цей період основний показник ефективності використання енергоресурсів, енергомісткість ВВП, впав у 1,5—2 рази [16].

Як показало дослідження [5], структурна перебудова економіки в Європі проходила два етапи. Перший — перехід від енергозатратних до енергозберігаючих технологій, у результаті чого відбулося вивільнення у підприємств накопичених застарілих основних засобів, які не відповідали рівню сучасних потреб та рівню рентабельності. Другий етап характеризувався процесом комп'ютеризації економіки, фінансів та інших сфер суспільної діяльності.

Заходи, які сприяють підвищенню енергоефективності, можуть бути підрозділені на дві категорії: «стимулюючі» (інформація, фінансова підтримка) та «обмежувальні» (заборони, стягнення). Оптимальним підходом для підвищення енергоефективності може бути поєднання обох типів заходів, оскільки стимулюючі заходи встановлюють певну політику, а обмежувальні — забезпечують її виконання. Якщо держава впливає на ціну енергоресурсів або шляхом стимулюючих інструментів на ціну заходів з енергоефективності, то це впливатиме і на обсяг інвестицій спрямований в енергоефективність.

Світова нафтова криза 1973 р., завдавши значного удару по економіці Японії, гостро поставила питання про необхідність ефективного використання енергії. Для Японії енергозбереження стало одним з основних напрямів енергетичної політики. Розроблений Закон про надзвичайні заходи з перебудови галузей промисловості дозволив за допомогою пільгового кредитування, компенсації підприємствам, що залишаються в галузі при зменшенні рівня рентабельності тощо, здійснити структурну перебудову в країні, такі заходи дозволили знизити енергомісткість ВВП на 35 % [7].

Згідно Закону про енергозбереження, який був переглянутий в 1993 р., промислові підприємства зобов'язані:

- встановити стандарти і нормативи з раціонального спалювання палива, опалювання, охолодження, теплопередачі тощо, які розробляються Міністерством міжнародної торгівлі і промисловості Японії;

- на кожному підприємстві промисловості і енергетики, які споживають газ і тепло в кількостях, що перевищують 3000 т у.п. на рік або електричну потужність більше 12 гігават, створити службу енергетичного менеджменту;

- для інформування щодо нових технологій, енергозберігаючих процесів проводити симпозиуми, встановлювати — «День енергозбереження», «Місячник енергозбереження» та «Генеральну перевірку енергозбереження» [6].

Запроваджені заходи з енергозбереження дозволили скоротити питомі витрати енергії в чорній металургії більш ніж на 20 %, в нафтохімії — до 30 %. В підготовленому Управлінням природних ресурсів і енергетики Міністерства економіки і промисловості Японії документі «Основні принципи і заходи енергозбереження» констатується, що завдяки структурній перебудові та впровадженню енергозберігаючих технологій, темпи зростання енергоспоживання в промисловості знижуються, але залишається актуальним питання постачання ресурсів до країни [8].

В США багато штатів має багатоступінчасту систему тарифів на споживання електроенергії для різних категорій споживачів. Так, для промислових споживачів, які здійснюють заходи з енергозбереження або схвалили плани щодо придбання нового устаткування, яке відповідає цілям енергозбереження запровадженні спеціальні тарифи.

Не дивлячись на те, що держава не налаштована на примусове впровадження заходів з енергозбереження на промислових підприємствах, вона може регулювати цей процес шляхом посилення впливу або обмеження укладання договорів щодо державного постачання з підприємствами приватного сектора, які не відповідають певним стандартам в області енергозбереження. Іншим видом впливу на запровадження заходів з енергозбереження є обмеження доступу до грантів, виділених державою і державних субсидій для організацій, які не прийняли відповідні про-

грами або інших заходів в області енергозбереження. Зазвичай ці державні гранти надаються крупним промисловим споживачам там, де можна досягти значної економії енергії, такі гранти даються не на все 100 % фінансування, а тільки на якусь його частину, а споживач повинен забезпечити баланс необхідних капіталовкладень за рахунок внутрішніх і зовнішніх джерел [1].

Для стимулювання впровадження інвестиційних проектів з енергозбереження застосовуються податкові пільги на витрати на придбання і впровадження енергозберігаючих програм або купівлю відповідного устаткування, які зараховуються до сплати податків, причому коефіцієнт заліків може бути 1:1 або 1:2 чи будь-яким, що відповідає конкретним умовам. Ще одним з інструментів стимулювання виступає зниження термінів амортизації енергозберігаючого устаткування. Наприклад, якщо звичайний термін використання устаткування 10 років, то термін амортизації може бути понижений до п'яти або навіть менше років. Звичайне зниження термінів амортизації варіюється залежно від виду енергозберігаючого устаткування або інших задіяних капіталовкладень. Також встановлюються спеціальні податкові пільги, якщо підприємство випускає облігації або інші боргові зобов'язання з метою отримання капіталу для інвестицій на придбання нового або модернізацію застарілого чи малоефективного устаткування. При такому підході відсотки, що виплачуються за борговими зобов'язаннями, можуть розглядатися як «податкові звільнення», а процентні платежі обкладатися за зниженою ставкою податку або навіть звільнитися від податків.

У Нідерландах в 1996 році був введений регулятивний енергетичний податок, мета якого полягала в забезпеченні фінансових стимулів для енергозбереження і скорочення викидів в атмосферу вуглекислого газу. У 1998 році енергетичні податки були подвоєні і податкове навантаження, пов'язане з таким збільшенням, поділено пропорційно між домогосподарствами і галузями промисловості (68 % припадає на домогосподарства, а 32 % — на промисловість). Такий розподіл податкового навантаження викликаний тим, що даний захід є спробою уникнути економічних ризиків, пов'язаних з конкуренцією зі сторони підприємств з тих країн, де аналогічного податку немає.

Стосовно амортизаційної політики у Нідерландах існує схема вільного нарахування зносу на екологічні інвестиції — так звана схема Vamil. Вона забезпечує підприємцям фінансові переваги, оскільки допускає прискорену амортизацію певного устаткування включеного в екологічний перелік для цілей оподаткування (перелік Vamil), що знижує податкові платежі компанії та її відрахування від прибутку в перші роки після здійснення інвестицій і покращує положення компанії з погляду надходження грошей. У рамках Схеми пільг по енергоінвестиціях (EIA) пропонуються податкові пільги відносно інвестицій в енергозберігаючі технології і технології отримання енергії з відновлювальних джерел. Якщо те або інше устаткування включене в список Vamil, то до 52 % інвестиційних витрат можна відняти з прибутку оподаткування [4, с. 83].

Шведська податкова реформа 1991 року поклала початок податковій системі, яка більшою мірою враховувала екологічні міркування, навіть не дивлячись на те, що податки на енергоресурси і на охорону навколишнього середовища застосовувалися і раніше. Загальний енергетичний податок стягується з електроенергії і палива, за винятком біопалива і торфу, а також палива, яке використовується для виробництва електроенергії. Збільшені екологічні податки допомагали фінансувати скорочення податків на оплату праці. Це мало позитивні результати, оскільки при збільшенні рівня податків споживання енергоресурсів та викиди вуглекислого газу в атмосферу залишалися більш-менш на одному з рівнів, а енергоефективність, виражена у вигляді співвідношення загального об'єму споживаної енергії до валового внутрішнього продукту, підвищилася. У 2001 році уряд Швеції представив довгострокову стратегію подальшого екологічно орієнтованого «податкового зрушення» на період 2001—2010 рр., згідно якої йдеться про суму у розмірі

30 млрд шведських крон (близько 3,3 млрд євро). Протягом 2003 року розмір «податкового зрушення» склав 2,6 млрд шведських крон (близько 290 млн євро) [4, с. 81].

Для стимулювання енергозбереження в Чеській Республіці передбачаються пільги на податок з прибутку при впровадженні енергоефективного устаткування та установок по переробці відходів. Платники податків можуть зменшувати базу оподаткування на 10 % від купівельної ціни таких установок — як теплові насоси, електрогенератори для теплоелектростанцій потужністю до 2,5 Мвт, а також іншого електроустаткування. Для екологічно сприятливих продуктів і товарів, пов'язаних з енергозбереженням встановлена нижча ставка ПДВ (5 % замість 22 %). Таким чином, ПДВ використовується в цілях залучення інвестицій в енергоефективність [4, с. 82].

У Словаччині за період 1993—2005 рр. показник первинної енергомосткості зменшувався в середньому на 3,8 % на рік, а кінцевої енергомосткості — на 4,8 %. Однак, при приведенні ВВП до паритету купівельної спроможності енергомосткість ВВП Словаччини відповідає рівню 0,2 т н.е. до тисячі доларів США (2000 р.), що на 40 % вище середнього показника країн Європи. В цій країні енергетична політика була розроблена відповідно до Закону «Про енергетику» та затверджена Урядом у січні 2006 р. Даний документ визначає політику в галузі енергетики на 25 років з переглядом не рідше ніж у п'ять років факторів, які безпосередньо чи опосередковано впливають на політику в галузі енергетики.

До 1999 р. ціни на теплову енергію, електроенергію, природний газ для населення та великих промислових підприємств не змінювались. З січня 2004 р. ціни на енергію почали покривати економічно обґрунтовані витрати та забезпечувати прибуток їх виробникам та постачальникам. Це було досягнуто частково за рахунок припинення перехресного субсидіювання між окремими категоріями кінцевих споживачів. На виконання Плану заходів із забезпечення енергоефективності було виділено приблизно 22 млрд словацьких крон (660 млн євро) з коштів державного бюджету, з бюджетів міст та муніципалітетів приблизно — по 34 млрд словацьких крон (1 млрд євро) за три роки [9, с. 46, 52].

В Україні концептуальні засади та принципи реалізації державної політики енергозбереження були сформовані у 90-ті роки ХХ століття, в період утворення незалежної політико-економічної системи України. Трансформація економічної системи держави призвела до стрімкого стрибка складової енергоресурсів у структурі витрат на виробництво промислової продукції та послуг, що відобразилось у зростанні енергомосткості ВВП.

Лише з 1996—1998 рр. у результаті вжитих на державному рівні заходів та зупинення падіння промислового виробництва, певної стабілізації економіки і наступного, починаючи з 2000 року, зростання валового внутрішнього продукту розпочалось реальне зниження енергомосткості економіки. Так, енергомосткість ВВП, яка у 1995 році сягнула максимуму у 1,2 кг у.п./грн, знизилась у 2007 році до 0,74 кг у.п./грн, однак, на сьогодні рівень енергоефективності національної економіки залишається у 2—3 рази вищим за рівень держав — членів Європейського Союзу.

Виконання Закону «Про енергозбереження», яким встановлювались інструменти стимулювання енергоефективності з боку держави, а саме бюджетне фінансування, чи надання кредитних, податкових пільг унаслідок обмеженості бюджету не здійснювалось. Найреальнішим механізмом та джерелом фінансування енергозберігаючих проектів мав стати позабюджетний фонд енергозбереження, який передбачав джерелом наповнення економічні санкції за неефективне використання енергоресурсів та перевищення встановлених показників енергоспоживання при виготовленні продукції. Однак, проголошена політика енергоефективності не отримала підтримки не тільки серед суб'єктів господарювання, але й серед органів виконавчої влади. У рамках заходів, спрямованих на забезпечення надходжень до державного бюджету, його консолідації та уніфікації фінансового забезпечення органів державної влади, діяльність позабюджетних фондів, а також позабюджетного

Фонду енергозбереження була припинена в 1999 р. Створити економічні механізми стимулювання енергоефективності, як це передбачено Законом, теж не вдалося, а пропозиції щодо запровадження пільгового оподаткування частини прибутку платників податків, які отримані в результаті реалізації енергозберігаючих заходів, розроблені Держкоменергозбереження ще в 1988 р., не знайшли підтримки. Ініціативи щодо звільнення від оподаткування інвестицій у енергозберігаючі заходи, також не були прийняті [3].

У табл. 1 надано фінансування заходів з енергозбереження, передбачених Державним бюджетом України в фактичних цінах.

Таблиця 1

**РОЗПОДІЛ ВИДАТКІВ ДЕРЖАВНОГО БЮДЖЕТУ УКРАЇНИ
НА ЕНЕРГОЗБЕРІГАЮЧІ ЗАХОДИ 2003—2007 рр., тис. грн**

Найменування	2003	2005	2006	2007
Участь у придбанні високопродуктивного енергозберігаючого компресорного та електротехнічного обладнання для оснащення вугільних шахт	21000,0	21000,0	19000,0	в.д.
Керівництво та управління у сфері енергозбереження	11134,3	16903,7	18035,9	в.д.
Державний комітет України з енергозбереження	22584,1	20726,1	в.д.	в.д.
Державні науково-технічні програми та наукові частини державних цільових програм у сфері енергозбереження	3950,0	1646,4	в.д.	1728,0
Розробки найважливіших новітніх технологій у сфері енергозбереження	459,8	340,0	в.д.	в.д.
Міжгалузеві енергозберігаючі заходи	7040,0	1836,0	в.д.	в.д.
Надання кредитів на реалізацію інноваційних та інвестиційних проектів у галузях економіки, у першу чергу з впровадження передових енергозберігаючих технологій та технологій з виробництва альтернативних джерел палива	в.д.	в.д.	383400,0	767400,0

Джерело: [11—14].

Аналіз табл. 1 показує, що хоч фінансування і передбачається з року в рік на одному рівні, але не враховується зростаючі потреби економіки України в енергозберігаючих заходах, інфляція тощо. Негативним симптомом є велика частка фінансування статті «Керівництво та управління у сфері енергозбереження», яка в 2005 р. склала більше 27 % від загально запланованих витрат на реалізацію заходів з енергозбереження. Позитивним моментом є поява в бюджеті на 2006—2007 рр. статті «Надання кредитів на реалізацію інноваційних та інвестиційних проектів у галузях економіки, у першу чергу з впровадження передових енергозберігаючих технологій та технологій з виробництва альтернативних джерел палива».

Щодо фінансування КДПЕ, то можна констатувати про значне, майже 60 % недофінансування. З передбачених в 1997 р. на весь період дії КДПЕ обсягів фінансування у розмірі 30 млрд грн (у тому числі з державного бюджету 636,7 млн грн), які мали бути переглянуті і збільшені з урахуванням інфляції та розвитку економіки, профінансовано близько 33,11 %. Фактично, за період з 1996—2007 рр. з усіх джерел фінансування на виконання програм з енергоефективності, які, як уже зазначалося, розглядаються НАЕР, залучено лише 9,934 млрд грн. У тому числі з державного бюджету 1997—2007 рр. фактично профінансовано близько 34,2 млн грн, а також за програмою «Міжгалузеві енергозберігаючі заходи», яка фінансувалася протягом 2001—2005 рр., у рамках якої профінансовано міжгалузеві енергозберігаючі заходи на суму близько 20,395 млн грн. З наведеного можна зробити висновок, що з часу прийняття КДПЕ з державного бюджету фактично фінансувалися лише наукові та науково-технічні розробки за державними цільовими програмами і

державним замовленням у сфері енергоефективності та енергозбереження, а також міжгалузевих енергозберігаючих заходів, інше фінансування заходів КДПЕ та регіональних програм енергозбереження здійснювалося в основному за рахунок місцевих бюджетів, коштів підприємств, кредитів та іноземних інвестицій. При цьому, економія енергоресурсів від впровадження енергозберігаючих заходів склала за період з 1996 по 2006 рр. у вартісному показнику близько 23 млрд грн. Як результат, за рахунок виконання заходів КДПЕ енергомісткість ВВП динамічно знижувалася з 1,1 кг у.п./грн у 1997 році до 0,75 кг у.п./грн у 2007 році [10].

Протягом 1995—2007 рр. зниження енергоємності ВВП забезпечувалося в основному за рахунок впливу в промисловості наявного структурного фактору, а саме: вартість постійної складової енерговитрат у собівартості продукції зменшувалася пропорційно до зростання обсягів виробництва, внаслідок чого динаміка зростання ВВП у цей період перевищувала динаміку споживання енергоресурсів. При цьому слід зазначити, що на даний час структурний фактор, як складова потенціалу енергозбереження вичерпаний, у зв'язку з чим для збереження існуючих темпів зниження енергоємності ВВП (4—6 % щорічно) необхідно задіяти інші фактори, а саме технологічний (оновлення основних фондів та впровадження енергоефективних технологій) та структурний (стимулювання розвитку менш енергоємних та з більшою часткою доданої вартості галузей промисловості).

Висновки. В країнах ОЕСР заходи з енергозбереження мають системно-взаємодіючий характер пов'язаний з державною економічною, соціальною, промисловою політикою та включають у себе інформаційно-пропагандистські кампанії, фінансові механізми реалізації енергозберігаючих проектів, регуляторні та нормативні акти, державні стандарти з енергозбереження, добровільні угоди між державним, приватним і громадським секторами. Більшість європейських країн здійснюють функціональний огляд і систематично переглядають свої енергозберігаючі програми. Причому в багатьох із них діють спеціальні рамкові законодавчі акти, які врегульовують питання енергозбереження. Ціноутворення в країнах ОЕСР відображає реальну ринкову вартість на енергоресурси, тоді як в Україні до цього часу не проведено реформ з ціноутворення в енергопромисловому комплексі, що загострює проблему неплатежів. У розвинутих країнах більшість органів з енергозбереження діють як урядові або підрозділи міністерства. Такі органи мають розгалужену регіональну інфраструктуру, забезпечені належною державною фінансово-ресурсною підтримкою та відповідною законодавчою і нормативною базою.

Результативність політики енергозбереження країнами ОЕСР протягом останніх 30 років була досягнута завдяки використанню переважно ринкових механізмів, ефективній цінній політиці, модернізації базових енергозатратних технологій і обладнання.

Наприкінці констатуємо, що державна політика в сфері енергозбереження в Україні та розвинутих країнах має значні розбіжності. Розрізняється сам підхід до енергозбереження, якщо в Україні енергозбереження розглядається як самоціль, а відповідно і вся політика спрямована лише на економію ресурсів, тоді як у розвинутих країнах енергозбереження є результатом структурної, науково-технічної, податкової політики, що призводить до суттєвого зниження витрат усіх видів ресурсів та підвищення якості кінцевої продукції.

Література

1. Девід Л. Конник. Пять способов государственного стимулирования энергосбережения в США // http://web.sstu.runnet.ru/win/jurnal_2/2konnik.html
2. Єрмілов С. В. Державна політика енергоефективності в українському та європейському контексті // Економіка і прогнозування. — 2007. — № 2. — С. 14—26.
3. Жовтянський В. А. Стратегія енергозбереження в Україні: досвід реалізації та перспективи розвитку: Міжнар. наук.-техн. конф. «Енергоефективність — 2003», м. Київ, 15—17 грудня 2003 р. — К.: Аверс, 2003. — С. 15—19.